

**SKUTEČNÝ PŘÍBEH ODBOJÁŘE,
KTERÝ SE NECHAL UVĚZNIT V OSVĚTIMI**

JACK FAIRWEATHER

Dobrovolník

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Jack Fairweather
Dobrovolník – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2020

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

Samostatnost 1918

Podpořeno Polským institutem v Praze
v rámci projektu Samostatnost 1918

DOBROVOLNÍK

Jeden muž, podzemní armáda a tajná mise
s cílem zničit tábor v Osvětimi

Jack Fairweather

*Věnováno Philipovi a Lynn Asquithovým za jejich podporu
a také mým prarodičům Stelle a Frankovi Fordovým.*

*Kdo vroucně miluje, vykonává toho hodně, a stejně tak ten,
kdo odvádí dobrou práci. dobře však dělá i člověk,
který staví zájmy své komunity před ty své.*

Thomas à Kempis

OBSAH

PŘEDMLUVA	11
Poznámka k textu	17

ČÁST PRVNÍ **21**

Kapitola 1	Invaze	23
Kapitola 2	Okupace	43
Kapitola 3	Příjezd	67
Kapitola 4	Přeživší	85
Kapitola 5	Odboj	99
Kapitola 6	Bombardéry	123

ČÁST DRUHÁ **137**

Kapitola 7	Rádio	139
Kapitola 8	Pokusy	159
Kapitola 9	Proměny	181
Kapitola 10	Ráj	189
Kapitola 11	Napoleon	221

ČÁST TŘETÍ **233**

Kapitola 12	Termín	235
Kapitola 13	Víza	253
Kapitola 14	Horečka	265
Kapitola 15	Prohlášení	281
Kapitola 16	Zhroucení	289

ČÁST ČTVRTÁ **305**

Kapitola 17	Dopad	307
Kapitola 18	Útěk	317
Kapitola 19	Osamocen	343
Kapitola 20	Povstání	355
Kapitola 21	Návrat	373
Závěr		393
Poděkování		399
Postavy		405
Poznámky k textu		421
Samostatnost 1918		473

PŘEDMLUVA

Je slyšet, jak venku rachotí nákladní auta, pak se zastaví a ozve se křik a také výstřely. Na dveře v tu chvíli zabuší domovník a volá: „Němci jsou tu, schovejte se v suterénu nebo utečte zadem přes zahradu.“ Muž v bytě se však ani nepohne.

Je devatenáctého září 1940 a nacisty okupovaná Varšava se probouzí do nového dne. Předchozího roku Německo vpadlo do Polska a zahájilo tím v Evropě druhou světovou válku. Hitler ovšem zatím ještě nezkonkretizoval své plány na vyhubení Židů, momentálně se zaměřuje na zničení Polska, a to likvidací jeho inteligence. Země je vystavena brutální vládě teroru, tisíce jejích občanů, lékařů, učitelů, spisovatelů a právníků, židovského i katolického vyznání, jsou odvlékány z ulic města na popraviště nebo přinejmenším internovány. Pro některé vězně nacisté v květnu otevřeli nový koncentrační tábor; jmenuje se Osvětim, ale o tom, co se děje uvnitř, není dosud nic známo.

Člověk v bytě se o ranním zátahu dozvěděl předem, stejně jako o tom, že zatčené osoby budou pravděpodobně odvezeny do zmíněného zařízení, takže právě proto se tam dostavil. Podzemní odboj jej totiž pověřil úkolem dostat se do tohoto tábora, zakládat tam ilegální buňky odporu a shromažďovat důkazy o zločinech páchaných nacisty.

Vstupní dveře do varšavského činžáku se rozlétnou a na schodech je slyšet klapot holínek. Muž si obléká kabát a v té chvíli zahlédne malého, tříletého chlapečka ve vedlejší místnosti. Klučík stojí v postýlce, oči dokořán a na podlaze leží jeho plyšový medvídek. Vtom se ozve bušení na dveře, takže muž se rychle shýbá, chlapečkovi podává hračku a matka dítěte pouští Němce

dovnitř. „Brzy se zase uvidíme,“ stihne muž ještě zašeptat, načež proti veškeré síle pudu sebezáchovy, který v sobě nepochybně měl, se nechává zatknout.

Witold Pilecki se dobrovolně nechal uvěznit v osvětimském koncentračním táboře. Na základě této maximálně strohé charakteristiky jednoho příběhu jsem pět let podrobně zkoumal jistý úsek jeho života, konkrétně od chvíle, kdy byl statkářem, šlechtně se chovajícím ke svému okolí, přes období, kdy coby důstojník polského jezdeckého útvaru čelil útoku nacistů a pak řídil podzemní odboj ve Varšavě, až po okamžik, kdy se stal otrokem choulícím se ve vagonu zvaném dobytčák a mířil do zmíněného koncentračního tábora. Během svého bádání jsem se toho o Witoldově životě dozvěděl opravdu hodně. Přesto se však neustále vracím k té jedné prosté větě a také k situaci, kdy seděl doma a čekal, až Němci vtrhnou do jeho bytu, a přitom přemýšlím, co by jeho příběh mohl sdělit nám, lidem v dnešní době.

Poprvé mi o tomto člověku vyprávěl na podzim roku 2011 můj kamarád Matt McAllester během večere na Long Islandu (psali jsme tehdy společně o bojích na Středním východě a pokoušeli se nějak rozebrat to, čeho jsme tam byli svědky). S perfekcionismem sobě vlastním se Matt už předtím vydal i do Osvětimi, kde se odehrálo největší zlo v dějinách lidstva, a dozvěděl se o skupině členů odboje uvnitř tábora, v jejichž čele stál právě Witold. Zjištění, že několik lidí se tehdy nacistům postavilo na odpor, nám během té diskuse u stolu udělalo radost. Zároveň jsem si však s překvapením uvědomil, jak málo se toho o jeho snaze varovat Západ před nacistickými zločiny a vybudovat podzemní armádu, která by dotyčný koncentrák zničila, vědělo.

Určité střípky se mi do celkové mozaiky doplnily o rok později, poté, co byla nejdlejší z Witoldových zpráv o poměrech v táboře přeložena do angličtiny. Pozoruhodná je přitom už skutečnost, za jakých okolností se tato zpráva objevila. Polský historik Józef Garliński se k dokumentu dostal už v šedesátých letech minulého století, zjistil ovšem, že veškerá jména autor nahradil šiframi; díky rozhovorům s lidmi, kteří osvětimskou hrůzu přežili, a také prostým odhadem se mu nicméně značný počet podařilo rozluštit a vydal první publikaci zabývající se odbojovým hnutím v táboře. Pak, v roce 1991, objevil Adam Cyra, vědecký pracovník Státního muzea Auschwitz-Birkenau, druhou zprávu, jakož i dosud nepublikované paměti a zlomky několika dalších písemností, od roku 1948 uzamčených v polských archivech. Tyto materiály obsahovaly i Witoldův klíč ke jménům jeho spolupracovníků v odboji.

Měl jsem možnost si v roce 2012 jednu ze zpráv přečíst a zjistil jsem, že Witold své zážitky v Osvětimi sice popisuje se značnou precizností, jakož

i naléhavostí a syrovostí, jde však pouze o fragmenty a jeho pohled se navíc někdy vyznačuje určitou pokřiveností. Z obav, že by jeho kolegové skončili ve vězení, nezaznamenával nejrůznější kritické situace. Pro sebe si nechával i nejrůznější otřesné zážitky a popisy jednotlivých událostí upravoval tak, aby vyhovovaly čtenářům z řad armádních činitelů. Mnoho otázek zůstává neodpovězeno včetně tak naprosto zásadních a přitom nesmírně složitých jako „Co se s informacemi, které v táboře sbíral a riskoval tím svůj život, stalo?“, „Poskytl své poznatky o holokaustu Britům a Američanům dávno předtím, než veřejně oznámili, jakou hrála Osvětím roli?“, „Byly jeho zprávy nějak potlačovány?“ a „Kolik životů mohlo být zachráněno, pokud by se jeho varování brala v potaz?“

Příběh Witolda, tohoto statečného muže, mne osobně velmi zasáhl, protože když jsem o něm začal sbírat informace, byl jsem stejně starý jako on na začátku druhé světové války, a stejně jako on jsem měl doma mladou ženu a malé děti. Co ho přimělo jít do takového rizika a podniknout tu misi, a proč mne jeho dobrovolné rozhodnutí tak mocně oslovilo?, ptal jsem se sebe. Pak jsem si uvědomil, že ve Witoldovi poznávám stejný neklid, který mě zavedl až do válečné vřavy a postihuje mne dodnes. Co ale zjistím, když půjdu v jeho šlépějích?, uvažoval jsem.

V lednu 2016 jsem odletěl do Varšavy, abych na tyto otázky mohl začít odpovídat. První člověk, s nímž jsem chtěl mluvit, byl Witoldův syn Andrzej, blížící se setkání mne ovšem naplňovalo neklidem, jelikož jsem si říkal, proč bych vlastně zrovna já měl najednou oživovat příběh jeho otce. Když ho popravili, on teprve dospíval, a pak mu padesát let tvrdili, že šlo o nepřítele státu; on tomu sice nikdy nevěřil, nicméně veškeré podrobnosti o jeho činnosti zjistil až v devadesátých letech, kdy se otevřely komunistické archivy.

Samozřejmě jsem se vůbec nemusel zneklidňovat, Andrzej byl velmi příjemný a podmanivý člověk. Upozorňoval mě nicméně, že si není jist, zda o jeho otci objevím ještě něco nového, a taky nevěděl, kde bych vlastně měl začít, načež jsem mu odpověděl, že hlavně bych chtěl postupovat společně s ním.

Zároveň jsem si ovšem uvědomoval, že když se toho o Witoldovi stále ještě ví tak málo, bude důležitý každý detail, který mi Andrzej sdělí. Popsat, o čem všem jeho otec přemýšlel, jsem mohl jen na základě toho, co se po něm zachovalo v různých písemnostech – nebo co mi o něm řekli právě takoví lidé jako on. V této souvislosti mě však nesmírně překvapilo zjištění, kolik ještě žije

Poláků, kteří Witolda znali. Někteří z nich o tom nikdy nemluvili, buď proto, že se za komunistů báli, nebo se jich na něj prostě nikdo neptal.

Kromě získání výpovědi žijících osob jsem ovšem chtěl také zrekonstruovat, kudy Witold utíkal z osvětimského tábora. Válka mnohá místa zničila, ale některá se dosud zachovala, přičemž za vůbec nejdůležitější jsem považoval vidět na vlastní oči byt, kde jej Němci zatkli, protože to by mi pomohlo dotýcnou scénu věrohodně popsat. Ještě lepší ale bylo, když jsem mohl hovořit s jejím očitým svědkem, ukázalo se totiž, že ten tříletý chlapec dosud žije – jmenuje se Marek a on i jeho matka, Witoldova švagrová, přežili válku, i když po ní je komunisté z bytu vyhodili. Přivedl jsem ho do něj poprvé po sedmdesáti letech a vybavilo se mu zde, jak mu tehdy z postýlky vypadl ten medvídek, situace, která mně tak výmluvným způsobem demonstrovala Witoldovu schopnost i v momentě mimořádného stresu nemyslet jen na sebe.

Pokud jsem ovšem hodlal o tomto člověku napsat knihu, věděl jsem, že bude třeba se dostat ke stovkám, ne-li tisícům podobných detailů. Poté, co jsem navštívil Státní muzeum Osvětim-Březinka, jsem si nicméně uvědomil, že je najdu tady; dotýcná instituce totiž uchovávala více než 3 500 svědeckvých lidí, kteří vězňeni v táboře přežili, a stovky výpovědí se přitom týkají Witoldovy zdejší činnosti nebo alespoň popisují události, jichž se i on stal svědkem, přičemž většina nebyla nikdy publikována, natož přeložena do jiných jazyků. Najednou jsem prostě před sebou měl materiál potřebný k tomu, abych mohl blíže poznat Witoldovo jednání, přičemž právě o to jsem usiloval – pokusit se ponořit do jeho způsobu uvažování a začít zodpovídat otázku, co jej nutilo k aktivnímu odporu proti okupantům.

Lidé zabývající se holokaustem při čtení této knihy záhy zjistí, že v něm nejde jen o miliony zavražděných, a přitom nevinných Evropanů, ale také o jakési kolektivní selhání, jelikož se zabíjení nebralo na vědomí, natož aby se proti němu něco podniklo. Vojenští představitelé Spojenců měli velké problémy dopátrat se v dané záležitosti pravdy, a i když nakonec stáli před reálnou skutečností, nepodnikli potřebný morální krok a nejednali. Nešlo však jen o politické selhání. Ani samotní vězni v Osvětimi si neuvědomovali rozsah holokaustu, zatímco Němci měnili tábor z brutálního vězení na továrnu na smrt. I tamní zajatci prostě podlehli určité tendenci v chování každého člověka a všeobecné vraždění na evropském kontinentu ignorovali nebo racionalizovali, jako by se jejich vlastního boje netýkalo. Witold Pilecki však ne, ten riskoval svůj život, aby o hrůzách, panujících v dotýcném táboře, mohl informovat.

Pokusil jsem se při psaní této knihy pochopit, jaké vlastnosti z něj dělaly někoho výjimečného. Jak jsem ale postupně objevoval další jeho zprávy a také se setkával s lidmi, co jej znali a v několika málo případech po jeho boku i bojovali, uvědomil jsem si, že možná nejpozoruhodnější skutečností při pokusu charakterizovat tohoto bývalého statkáře a otce dvou dětí, jemuž tehdy ještě nebylo čtyřicet a který neměl za sebou nic mimořádného, pokud se týče nějakých projevů empatie nebo zbožnosti, je, že se vlastně zase až tak moc od ostatních nelišil. Po takovém zjištění ovšem vyvstala další, nová otázka, totiž jak dokázal tento průměrný člověk povznést své morální citění. Nejen že shromáždil a pojmenoval fakta vztahující se k největším zločinům nacistů, zatímco ostatní se od nich odvraceli, ale něco se proti nim rozhodl i podniknout.

Předkládám vám příběh Witolda Pileckého coby jakousi provokativní další kapitolu v dějinách masového vyvražďování Židů, ale také coby důkaz, že existují lidé připravení podstoupit obrovské riziko, aby mohli podat pomocnou ruku svému bližnímu.

Charlotte, 2020

POZNÁMKA K TEXTU

Kniha, kterou držíte v rukou, je literaturou faktu, takže všechny citáty i nej-různější podrobnosti pocházejí od nějakého prvotního zdroje, ať již jde o svědectví, paměti nebo rozhovory. Těch zdrojů, o něž se má publikace opírá, je více než dva tisíce, přičemž většina v polštině a němčině; pokud přitom není uvedeno jinak, přeložily všechny výsledné texty mé vynikající spolupracovnice Marta Goljan, Katarzyna Chiżyńska, Luiza Walczuk a Ingrid Pufahl.

Witoldův život v osvětimském táboře líčí dva seriózní zdroje – zpráva, kterou sestavil ve Varšavě mezi říjnem 1943 a červnem 1944, a jeho paměti, napsané v létě a na podzim roku 1945 v Itálii.¹ Vezme-li se v úvahu, za jakých podmínek autor pracoval, v prvním případě byl například na útěku a bez přístupu ke svým poznámkám, objevuje se v jeho líčení pozoruhodně málo mylných údajů. Pilecky nicméně není žádným dokonalým vypravěčem, takže pokud to šlo, snažil jsem se různá jeho sdělení ověřovat, jakož i opravovat případné chyby a doplňovat některé údaje. Státní muzeum Auschwitz-Birkenau má 3 727 zpráv napsaných vězni tábora, včetně čtyřadvaceti popisujících tamní činnost Witolda a stovek dalších, zachycujících události, jichž byl i on svědkem. K dalším archivům uchovávajícím důležité podrobnosti a souvislosti patří Archiwum Akt Nowych, Archiwum Narodowe v Krakově/w Krakowie, Centralne Archiwum Wojskowe, Institut Pamięci Narodowej, Ossolineum, Britská knihovna, Polský institut a muzeum Sikorského, Studijní trast polského podzemního hnutí, Institut Witolda Pileckého (konkrétně jeho archiv zaměřující se chronologicky na spáchaná zvěrstva), Národní archiv v londýnské čtvrti Kew, Wienerova knihovna, Národní archiv ve Washingtonu, Muzeum

Spojených států připomínající holokaust, Knihovna prezidenta Franklina Delano Roosevelta, Hoover Institution, Archiv památníku Jad Vašem, Centrální archiv sionismu, Německé federální archivy v Koblenzi a Berlíně, Švýcarský federální archiv, nadace Archivum Helveto-Polonicum a archiv Mezinárodního výboru Červeného kříže.

Během své badatelské práce na knize o Pileckém jsem měl možnost se seznámit i s písemnostmi soukromého charakteru, jakož i s dopisy a paměťmi uchovanými v rodinách jeho nejbližších spolupracovníků, které blíže osvětlily řadu rozhodnutí tohoto člověka. Za neuvěřitelné lze přitom označit, že v době, kdy jsem začínal se shromažďováním informací, několik osob, s nimiž Witold vedl svůj boj, dosud žilo a poskytlo mi své dojmy.²

Při vlastním psaní jsem se pak řídil následujícím pravidlem, používaným Pileckým při popisování poměrů v táboře: „Nic by se nemělo ‚přehánět‘, protože i nejmenší lež by pošpinila památku všech těch vzácných lidí, kteří v táboře zahynuli.“ Nebylo vždy možné najít ke všem situacím v Osvětimi vícero zdrojů, takže se rozvádějí v poznámkách, a jindy jsem zase sám doplnil určité detaily života v táboře, jichž byl Witold evidentně svědkem, ale ve svých zprávách se o nich nezmiňuje. Citované zdroje jsou každopádně v poznámkách v pořadí, v jakém se v každém odstavci objevují, a když cituji vícero osob, jejich zdroj zmiňuji vždy pouze jednou, přičemž když se někde objevuje tvrzení proti tvrzení, pokud není uvedeno jinak, dávám přednost tomu, co napsal Pilecky.

Polská jména jsou úžasná, ale když je má přečíst člověk, jehož mateřským jazykem je angličtina, bývají někdy značným oříškem. Witolda a jeho nejbližší spolupracovníky každopádně nazývám jmény křestními nebo zdrobnělinami, což navíc respektuje, jak tito lidé mluvili mezi sebou. Snažil jsem se také omezit výskyt zkratk, takže proto například o hlavní odbojové skupině ve Varšavě hovořím prostě jako o „podzemí“. Co se pak týče názvů míst, držel jsem se těch předválečných.

SEZNAM MAP

Mapa 1 – Statek Sukurcze	25
Mapa 2 – Polsko, 1939	33
Mapa 3 – Varšava, 1939	45
Mapa 4 – Koncentrační tábor v Osvětimi, 1940	81
Mapa 5 – Cesta žádosti bombardovat tábor, 1940	126
Mapa 6 – Rozmístění odbojářů, 1941	146
Mapa 7 – Plán rozšíření hlavního tábora, 1941	149
Mapa 8 – Umístění tábora Březinka, 1941	176
Mapa 9 – Cesta zprávy o plynování sovětských válečných zajatců, 1941	184
Mapa 10 – Rozmístění odbojářů, 1942	206
Mapa 11 – Trasa útěku Stefana a Wincentyho, 1942	223
Mapa 12 – Trasa útěku Jastera, 1942	246
Mapa 13 – Cesta Napoleona, 1942–43	309
Mapa 14 – Pekárna	322
Mapa 15 – Trasa útěku Witolda, 1943	328
Mapa 16 – Varšava, 5. srpna 1944	365

KAPITOLA 1

INVAZE

KRUPA, VÝCHODNÍ POLSKO, 26. SRPNA 1939

Witold stál na schodech před svým rozlehlým domem a sledoval auto, které se k němu blížilo lipovou alejí. Vířilo za sebou prach, takže když nakonec zastavilo vedle kaštanu se zkrouceným kmenem, halil jej bílý mrak. Léto bylo toho roku ve znamení takového sucha, že si rolníci říkali, zda se v duchu zvyků, panujících v tomto východním pohraničí Polska zvaném Kresy, nepokusit přivolat déšť pokropením hrobu s utonulým člověkem nebo zapřáhnutím jedné z místních dívek do pluhu. Když pak konečně začalo pršet, dosahovala bouře takové síly, že jen udusala to, co ještě zbylo z úrody na poli, a z komínů odnášela čapí hnízda.

Tentokrát však Witolda znepokojovaly jiné věci, než zda bude dost obilí na zimu.¹ Rozhlas přinášel zprávy o shromažďování jednotek německé armády podél hranic a o vyhrožování Adolfa Hitlera, že si zase vezme zpět území, postoupená Polsku na konci první světové války. Vůdce třetí říše totiž zastával názor, že německý národ se octl v brutálním zápase s jinými rasami o přírodní zdroje a expandovat může pouze za předpokladu, že dojde k „likvidaci Polska

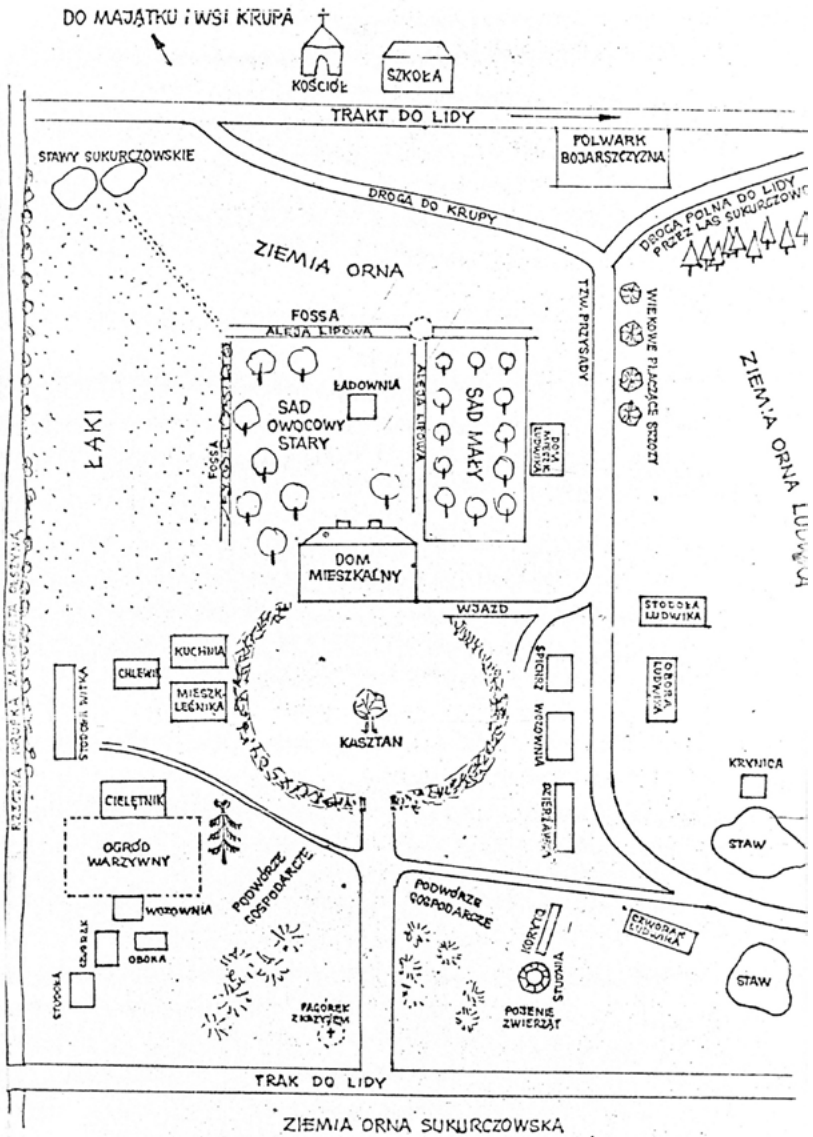
a jeho rozhodujících sil“, jak řekl 22. srpna německým generálům ve svém horském útočisti zvaném Orlí hnízdo. S Josifem Stalinem proto hned následujícího dne uzavřel tajnou dohodu o neútočení, předávající východní Evropu Sovětskému svazu a většinu Polska Německu. Pokud by přitom měli nacisté se svým plánem uspět, přišel by Witold o svůj dům i půdu a jeho vlast by se stala vazalským státem, nebo by dokonce došlo k jejímu totálnímu zničení.²

Ze zaprášeného vozu před jeho sídlem vystoupil voják a předal mu rozkaz shromáždit všechny podřízené muže, jelikož Polsko nařídilo hromadnou mobilizaci pěti set tisíc rezervistů. Witold, příslušník místní aristokracie, ale také podporučík polského jezdecktva v záloze, měl čtyřicet osm hodin na to, aby dovedl svou jednotku do kasáren v nejbližším městě zvaném Lida. Odtud by se následně všichni vydali coby součást vojenského transportu na západ země. Už během léta dělal maximum pro to, aby těch devadesát dobrovolníků vycvičil, ale většinou šlo o rolníky, kteří ještě nikdy nebojovali a nikdy se ani neocitli v situaci, kdy by v návalu emocí na někoho vystřelili z pušky. Několik těchto záložníků dokonce ani nevlastnilo koně, takže proti Němcům chtěli jet na kolech. Alespoň že mohl Witold své muže vyzbrojit opakovacími karabínami Lebel ráže 8 mm.³

Teď si tedy rychle navlékl uniformu a holínky a z jakési nádoby v bývalé kužárně vytáhl svou služební pistoli typu ViS, kterou tam ukryl poté, co začátkem léta přistihl sedmiletého syna Andrzeje, jak s ní mívá na svou malou sestřičku. Doma byl sám, manželka Maria odjela i s dětmi navštívit matku žijící poblíž Varšavy. V této souvislosti si uvědomil, že by je měl povolát zpět, protože na východě země, daleko od Hitlerových útočících vojsk, budou ve větším bezpečí.⁴

Poté, co zaslechl, jak stájník na dvoře chystá osedlat jeho oblíbeného koně Bajku, se na chvíli zastavil před jedním ze zrcadel, visících v hale vedle zašlých reprodukcí Witoldových předků, kteří se účastnili slavných (nicméně nakonec neúspěšných) povstání, aby si upravil svou uniformu barvy khaki. Byl to osmatřicetiletý středně vysoký muž, velmi pohledný, světle modrých očí, tmavě blond vlasů sčesaných z vysokého čela dozadu a se rty vytvářejícími dojem, že se neustále napůl usmívá. Choval se důstojně, a protože rád jiným lidem naslouchal, ti si jej někdy pletli s knězem nebo vstředním úředníkem. Ale i když ostatní chválil a uměl být vřelý, někdy to vypadalo, jako by s lidmi jednal s určitým formálním odstupem. Vůči sobě měl každopádně vysoké nároky, které kladl i na své okolí, přesto vždy druhé straně dokázal ponechat svobodný prostor a nepřekračoval přirozenou mez. Lidem důvěřoval a jeho tiché sebevědomí způsobovalo, že to platilo i v opačném směru.⁵

INVAZE

Mapa statku Sukurcze, převzatá z paměti Witoldovy sestry

Laskavě poskytl PMA-B

Witold Pilecki a jeden z jeho přátel v Sukurcze někdy kolem roku 1930

Laskavě poskytla rodina Pileckých

Jako mladý muž chtěl být výtvarným umělcem, takže studoval malbu na univerzitě ve městě Wilno (dnes litevský Vilnius), ale v bouřlivých letech po skončení první světové války toho zanechal. Polsko v roce 1918, poté, co se zhroutily monarchie v Rusku, Německu a Rakousku-Uhersku, vyhlásilo nezávislost, téměř vzápětí jej však napadlo sovětské Rusko. Witold proti bolševikům bojoval v ulicích Wilna coby velitel průzkumného útvaru, a byla to bolestná i když cenná zkušenost. V boji ztratil přítele, jenž utonul v řece; pro mladé muže bylo jednoduché zapomenout na nebezpečí ve válečné vřavě. V opojném období, jež následovalo po vítězství jeho země, už jej malířské štětky nelákaly. Chvilí pracoval jako úředník ve vojenském skladu a také ve svazu zemědělců, ale v roce 1924 onemocněl jeho otec. Považoval tedy za morální povinnost převzít rozpadající se statek nesoucí název Sukurcze včetně

neudržovaného obytného sídla, přerostlých sadů a 550 akrů pšeničných polí táhnoucích se zvlněnou okolní krajinou.⁶

Najednou přitom zjistil, že se stal jakýmsi hospodářským správcem místního společenství. Rolníci z nedaleké vesnice Krupa pracovali na jeho polích, ale také se na něj obraceli s prosbami o radu, jak co nejlépe obdělávat ta svá, a on jim na oplátku založil mlékárenské družstvo, aby mohli dosáhnout vyšších výkupních cen. Poté, co vydal značnou část zděděného majetku za svou arabskou klisnu, které si velmi cenil, dal také dohromady místní jednotku záložníků. V roce 1927, když maloval kulisy pro divadelní hru připravovanou v nové škole v Krupě, poznal svou budoucí ženu Mariu; dvořil se jí, oknem její ložnice jí předával kytice šeríků a v roce 1931 se vzali. O rok později se jim narodil syn Andrzej a po dalších dvanácti měsících Zofia. Otcovství ve Witoldovi probudilo cit a potřebu pečovat o druhé, takže když Maria byla po porodu dcery upoutaná na lůžko, vzorně se o děti sám postaral. Když pak obě povyrostly, naučil je jezdit na koni a plavat v rybníku vedle jejich domu a společně se také učili drobné divadelní kousky, které hráli matce po jejím příchodu večer z práce.⁷

Witold a Maria krátce po sňatku, tedy přibližně v roce 1931

Laskavě poskytla rodina Pileckých

Jeho poklidnému domácímu životu se nicméně nevyhnuly nejrůznější politické vlny ovládající rodnou vlast ve třicátých letech, a ty ho znepokojovaly. Polsko patřilo po většinu své tisícileté existence k jedné z nejvíce pluralitních a tolerantních společností Evropy, ale když se v roce 1918 znovu vynořilo po sto dvaceti třech letech rozdělení mezi jiné státy, mělo problém najít opět svou identitu. V celé Evropě vzrůstal nacionalismus a Polsko nebylo výjimkou. Někteří polští politici a vedoucí představitelé církve požadovali čím dál užší definici toho, kdo je a kdo není Polák, přičemž vycházeli z kritéria etnické příslušnosti a katolické víry. Organizace prosazující větší práva pro ukrajinské a běloruské menšiny byly potlačovány nebo i rozbíjeny a Židé – tvořící před druhou světovou válkou zhruba deset procent obyvatelstva země – pro změnu označováni za ekonomickou konkurenci, takže docházelo k jejich diskriminaci v oblasti školství i podnikání a nátlaku, aby emigrovali. Někteří stoupců nacionalismu dokonce začali brát právo do svých rukou a prosazovali bojkot židovských obchodů nebo útočili na synagogy. Ve městě Lida tak například vymlátili židovskou cukrárnu a kancelář jistého právníka, na hlavním náměstí už měly mnohé obchody stažené rolety, jelikož jejich majitelé z Polska prostě raději odešli.⁸

Witold neměl rád politiku a způsob, jakým politici využívali rozdílů mezi lidmi. Jeho rodina uctívala starý řád panující v době, kdy bylo Polsko ještě nezávislou a vysoce kulturní zemí, i když se nedá říct, že by Witold žil pouze minulostí. Na místní polské a běloruské rolníky sice zřejmě coby příslušník jiné společenské třídy pohlížel paternalisticky a sdílel také některé převažující antisemitské názory, ale jeho vlastenectví se nakonec vztahovalo na všechny skupiny lidí a etnika odhodlané tak jako on bránit vlast. Současná situace navíc vyžadovala, aby se všichni spojili a odvrátili nacistickou hrozbu.⁹

Witold usedl na koně a rychlostí blesku dorazil do vesnice Krupa, vzdálené od jeho domova pouze něco přes kilometr. Tady pravděpodobně z jedné z mála domácností, kde měli telefon, zavolal ženě, načež se vrátil, aby na svém velkostatku určeném k vojenskému výcviku shromáždil své podřízené muže a také zásoby. Střelivo a příděly pro nouzové situace obdržel od armádního velitelství v Lidě, ale většinu potravin – chléb, kroupy, salám, sádlo, brambory, cibuli, konzervy s kávou, mouku, sušené bylinky, ocet a sůl – musel zajistit od místních lidí, stejně jako oves pro koně, kterého pro tato zvířata padlo na třicet kilogramů týdně. Ne každého ve vesnici přitom naplňovalo nadšením „přispět svou troškou do mlýna“, protože měli jen stěží dost jídla pro sebe.

Witold, Maria, Andrzej a Zofia někdy v roce 1935

Laskavě poskytl rodina Pileckých

Naložit pak vše na povozy stojící před jeho domem trvalo v úmorném vedru celý den.¹⁰

Své rozlehlé sídlo Witold nabídl důstojníkům armády coby provizorní ubytování a zřejmě se i se svou jednotkou odebral do volné přírody v okolí. Když pak následujícího večera konečně dorazila Maria s dětmi, všichni zaprášení a zmožení horkem, a manžela doma nenašla, zato v postelích spali lidé v uniformách, mírně řečeno ji to pěkně rozzlobilo. Měla totiž za sebou dlouhou cestu, jelikož vlak musel každou chvíli zastavovat, aby uvolnil trať nějakému vojenskému transportu, a navíc se ve vagoně tlačilo tolik lidí, že děti se dovnitř a ven podávaly okny. Witold byl každopádně požádán, aby se

„z terénu“ co nejdřív zase vrátil, a když se tak stalo, museli se jeho kolegové důstojníci přesunout jinam.¹¹

Příští den ráno se Maria hned po probuzení rozčílila znovu, protože se dozvěděla, že několik místních rolníků se vloupalo do jednoho z povozů se zásobami a část potravin ukradlo. Na rozloučení s vojáky v Krupě si nicméně vzala šaty, které se Witoldovi na ní líbily nejvíc, a rovněž Andrzeje a Zofiu svátečně ustrojila. Všechny děti z vesnice se shromáždily před školou a jedinou zdejší ulici zaplnili lidé mávající vlajkami nebo alespoň kapesníky. Když se pak objevil Witold ve své khaki uniformě, u pasu pistoli a také šavli, on i všichni jeho muži v sedlech koní, nadšení ještě vzrostlo.¹²

Kolem rodiny Witold projel, aniž by na své milované pohlédl, ale hned jak se jeho útvar na konci ulice zastavil a dav se začal rozcházet, přiklusal rychle zpět, ve tváři zarudlý. Zanechával svou ženu s dětmi jen v rukou její sestry (a staré dobré Józefy, která se starala o domácnost a kouřila jednu cigaretu za druhou), což jej znepokojovalo, protože si uvědomoval, jakých krutostí se Němci dopouštěli vůči civilistům v minulé válce. Objal a políbil obě děti, zatímco Maria, s namalovanými rty a neposlušnými hnědými vlasy svázanými vzadu, se snažila přemoci pláč.¹³

„Za dva týdny jsem zpátky,“ řekl, odjížděl však, aby se na koni postavil nejsilnější vojenské mašinérii Evropy, takže pokud by přežil i jen následujících několik dní, mohl by hovořit o štěstí. Hitler velel armádě čítající 3,7 milionu mužů, téměř dvakrát víc než kolika disponoval jeho polský soused na východě, který měl i o dva tisíce méně tanků a téměř desetkrát méně stíhaček a bombardérů. Podél společné hranice obou zemí, táhnoucí se v délce více jak půldruhého tisíce kilometrů od Tater na jihu po Baltické moře na severu, se kromě toho nevyskytovaly žádné přírodní překážky. Nejlepší strategií tudíž v takové situaci bylo vydržet nápor nepřítele dostatečně dlouho, než na třetí říši zaútočí ze západu spojenecká vojska Británie a Francie, protože Německo by pak muselo bojovat na dvou frontách.¹⁴

Ještě než Witold definitivně opustil své panství, zastavil se nedaleko domu u hrobu rodičů (otec zemřel už před lety, ale matka jen několik měsíců před jeho odjezdem na frontu). Uvázal koně ke stromu, uchopil šavli, vzdal oběma hold a pak už se vydal na cestu, jen si přitom v duchu říkal, zda ještě někdy uvidí všechny ty lipové aleje kolem.¹⁵

Své muže dohonal, když už se blížili ke kasárnám v Lidě. Tam se s nimi připojil k ostatním útvarům, načež jejich řadami začal procházet kněz a kropil vojáky svččenou vodou. Přes dav lidí, kteří se shromáždili, aby je mohli vyprovodit, viděl na transportní vlak, čekající na vedlejší koleji. Většina příslušníků

Witold někdy ve třicátých letech na svém koni Bajka během vojenské přehlídky

Laskavě poskytla rodina Pileckých

jeho jednotky byla představou, že jedou do války, vzrušená, a rovněž i Witold vše emotivně prožíval. Poté, co vystoupil s vlasteneckým projevem důstojník velící celému pluku, spustila vojenská kapela, ale než Witoldovi muži naložili všechny koně a zásoby a uvnitř nákladních vagonů si na slámě našli svá místa, už dávno dohrála a domů se odebrali i všichni obyvatelé města.¹⁶

Nakonec vyrazil do tmy i vlak, ale než překonal 386 kilometrů do Varšavy, často musel zastavovat, takže do hlavního města přijeli až 30. srpna před půlnocí. Z vagonu se zde Witoldovi naskytly první letmé pohledy – viděl kavárny a bary, jejichž okna byla kvůli očekávaným německým náletům zatemněná, a po ulicích chodila i v tuto pozdní hodinu spousta lidí s plynovými maskami přes rameno, příliš rozrušených a také rozpálených horkem, než aby mohli spát. Někteří na projíždějící vojenské vlaky mávali.¹⁷

Milionová Varšava tehdy patřila k nejrychleji rostoucím městům v Evropě. Barokní paláce a pastelově zbarvené historické jádro nad řekou Vislou připomínaly její minulost, zatímco jeřáby, lešení a ještě nehotové nové ulice končící v polích dávaly jakousi představu o tom, jak bude možná vypadat v budoucnu. Polská metropole ale byla po New Yorku také nejrůznějším světovým centrem židovské kultury, domovem její vibrující hudby a nejrůznějších divadelních představení, kam se navíc uchýlilo množství uprchlíků z třetí říše. Všude se dal koupit tisk v jidiš a hebrejštině a město překypovalo i množstvím politických a náboženských proudů počínaje světskými sionisty, kteří snili o státě Izrael, a konče stoupenci chasidismu, kteří pro změnu mluvili o zázracích, k nimž podle nich v Polsku docházelo.¹⁸

Varšavské hlavní nádraží bylo doslova zaplaveno vojáky, kteří se snažili prorazit do vagonů, zatímco jiní seděli na zemi, opření o svá zavazadla, a pokoušeli se spát. Logistická operace spočívající v přepravě více jak milionu příslušníků polské armády do shromaždišť podél hranice s Německem doslova zahltila železniční síť země. Witoldovi a jeho mužům se nakonec podařil přesun dalších padesát kilometrů západním směrem a tři dny poté, co vyjeli z Lidy, dorazili do Sochaczewa. Odtud už museli pěšky, do více než sto kilometrů vzdáleného městečka Piotrków Trybunalski, kde měli bránit hlavní přístupovou silnici do Varšavy. Dlouhá několikatisícová kolona vojáků se každou chvíli zastavovala kvůli nepojízdným povozům; Witoldův útvar sice překonával pole svízně, protože všichni jeli na koních, ale ostatní jednotky pochodovaly celý den a celou noc a stejně ještě nedosáhly cíle. „Sledujeme se závistí příslušníky kavalerií – drží se vzpřímeně v sedlech, ve tváři energický výraz, a tryskem pádí vpřed jako na nějaké přehlídce,“ poznamenal si jeden z vojáků nucených plahočit se po svých.¹⁹

Za rozbřesku následujícího dne, tedy 1. září 1939, uviděl Witold, jak se na obzoru objevila první vlna německých bombardérů Heinkel, Dornier a Junkers, jejichž trupy se v ranním světle doslova třpytily. Většina letadel zůstala vysoko nad zemí a pokračovala směrem na Varšavu, ale jedno se přiblížilo k silnici a spustilo palbu. Polákům se jej podařilo naštěstí zasáhnout, takže se s tlumeným duněním zřítilo do nedalekého pole, což v jejich řadách na chvíli zvedlo bojovou morálku. Večer však byli vojáci stále ještě na cestě a stejně tak i celý příští den, přičemž začínali vypadat stejně strhaně jako uprchlíci z řad civilistů, které potkávali. Cíle nakonec dosáhli až večer 4. září, tedy po více jak týdně od vyhlášení mobilizace, kdy se utábořili v lesích poblíž malého města Piotrków Trybunalski. O situaci na frontě zde získali jen velmi

málo seriózních zpráv, nicméně kolovaly rozsáhlé zvěsti, že Němci velmi rychle postupují, a země se zlověstně chvěla od vzdálené dělostřelecké palby.²⁰

Příštího dne ráno k nim dorazil ve svém otevřeném džípu značky Fiat major Mieczysław Gawrylkiewicz, Witoldův nadřízený, a rozkázal, aby jeho útvar zaujal postavení jižně od dotyčného městečka. Přesunovat se mají po silnicích, nikoli lesem. Witold si pomyslel, že se tím pádem stanou pro nepřítel snadným terčem, přesto rozkazu uposlechl; sotva se však vydali na cestu, už nad nimi skutečně přelétla německá stíhačka a o pár minut později se vrátila v doprovodu šesti bombardérů, které na polskou kolonu začaly útočit. Všichni okamžitě strhli své koně do příkopů podél silnice, kde zalehli, zatímco kolem nich dopadaly bomby. Poté se letadla vzdálila, ale vzápětí se objevila znovu a Witoldovu jednotku pro změnu zasypala kulometnou palbou. Tentokrát ještě nebyl nikdo raněn, nicméně všichni už věděli, co je čeká.²¹

Když Witold toho večera v sedle koně míjel Piotrków Trybunalski, viděl, jak se jeho centrum mění v peklo. Své muže utábořil o několik kilometrů dále, na mírném svahu obráceném k Německu, a osm z nich vzal s sebou na obhlídku okolního terénu. Z lesa se mu záhy naskytl první pohled na nepřítel – obrněnou průzkumnou jednotku rozloženou ve vesnici za úzkým potokem. Nato se zase vrátil ke svému útvaru, ustanovil stráž a začal sledovat, jak plameny ohně, zuřícího ve zmíněném nedalekém městečku, ozařují nebe. Všichni jeho vojáci věděli, že následujícího dne se začne bojovat naostro, a s vědomím, že tohle může být už jejich poslední noc, mluvili o svých rodinách nebo prostě o těch, které měli rádi. Nakonec se jeden po druhém uložili ke spánku.²²

Witold ovšem nemohl vědět, že postavení, které bylo jeho jednotce nařízeno zaujmout, se nacházelo přímo před hlavním předpokládaným postupem Hitlerovy první a čtvrté tankové divize na Varšavu. Tyto dvě formace už prolomily polskou obrannou linii u hraničního města Kłobuck a během prvních několika dní bojů urazily více jak devadesát šest kilometrů. Poláci přitom nedisponovali žádnými prostředky, jimiž by dokázali čelit nové taktice Němců zvané blitzkrieg, tedy masovému nasazení tanků podporovaných z nevelké dálky střemhlav útočícími bombardéry typu Stuka. Proti mužům z Lidy tak nyní postupovalo přes šest set obrněných vozidel a rozhodně rychleji než koně polských vojáků.²³

S rozbřeskem příštího dne obdržel Witold rozkaz, aby se svým útvarem ustoupil do lesů poblíž Prosenie, což byla malá osada zhruba deset kilometrů

severovýchodně od městečka Piotrków Trybunalski, kde se usídlilo velitelství celé divize a také zásobovací kolony. O chvíli později začal německý útok – dělostřelecké granáty dopadaly na stromy, které štěpily vedví, a muže i koně druhé strany tak zasahovaly kusy dřeva. Ve východní části bojového prostoru byl na obranu přístupu k Varšavě ponechán jediný pluk, takže ten se následně ocitl pod obzvláště silným bombardováním. Poláci vyvinuli maximální úsilí zůstat na místě, ale pak se rozneslo, že Hitlerovy tanky prorazily frontovou linii, a jejich velení tudíž nařídilo rychlý ústup po silnici do hlavního města, přičemž Witoldova jednotka jej kryla obranou kolony se zásobami. Urazila ovšem jen několik kilometrů a dostala se do dopravní zácpy, když se pokoušela přejet po úzkém mostě v malém městě Wolbórz. Po setmění však našťestí útočící německá letadla zmizela z oblohy.²⁴

Příští den ráno těsně po osmé hodině ale najednou uslyšeli polští vojáci rachot pásů, a než stačili nějak zareagovat, zaútočily na ně protivníkovy tanky takovou silou, že ty vzadu to úplně vyhodilo ze sedel a ostatní rychle skosila mohutná palba z kulometů ráže 7,92 mm valících se monster. Klisna Bajka, provrtaná kulkami, se pod svým pánem doslova zhroutila; Witoldovi se z ní podařilo slézt, načež se skutálel do příkopu, kde vedle umírajícího milovaného koně zůstal ležet, zatímco střely z tanků trhaly na kusy nejen zvířata, ale i muže a stavení podél silnice.²⁵

Instinkt Witoldovi říkal, že má zůstat naprosto bez hnutí, nicméně slyšet křik a nařikání svých masakrovaných mužů bylo utrpením. Nakonec palba ustala, takže se od veškeré té hrůzy odplazil a v potměných polích za městem objevil asi tucet svých lidí a koně, kteří přežili. Útok trval jen několik minut, ale i tak přišel o většinu mužů, ať už se jednalo o mrtvé, zraněné či nezvěštné. Jen doufal, že na jiných místech si polská obranná linie vedla lépe. Nakonec se s dosud žijícími vojáky vydal zpět do Varšavy, protože si uvědomoval, že pokud se nepodaří ubránit hlavní město, povede to k absolutní porážce.²⁶

Zpočátku to vypadalo, že se dostali do protivníkovy týlu. Německé ozbrojené síly se totiž držely Hitlerova rozkazu, že Polsko má být zcela zničeno, takže střílely – a shazovaly bomby – i na prchající civilní obyvatelstvo, jejichž mrtvá těla ležela hromadně podél silnic, u vozů navršených zavazadly a nábytkem. Jak se však Witold spolu s ostatními následujícího dne přiblížili k Varšavě, začali se opět všude objevovat přesouvající se lidé. Muži měli přes ramena rance nebo před sebou hnali dobytek, zatímco ženy vlekly za ruce děti a nervózně a se strachem přitom vzhlížely k obloze. V tu chvíli si Witold uvědomil, že se opět nacházejí před nepřátelskou linií.²⁷

Do metropole Witold vjel večer 6. září. Neměl rádio, takže nevěděl, jak katastrofická je situace jinde – Němci polskou linii na řadě míst prorazili a na Varšavu rychle postupovali s cílem obklíčit ji, takže jejich předsunuté jednotky se zde daly očekávat každou chvíli.

Británie a Francie sice třetí říši vyhlásily válku, nicméně k žádným náznakům bojové činnosti nedocházelo. Polská vláda už tak jako tak z města uprchla a pracovníci velvyslanectví Spojeného království se k tomu chystali.²⁸ „V hale ležely bedny s vínem ambasadora, jeho komorníkovi tekly slzy a na schodech se válely nejrůznější osobní věci včetně exkluzivního páru holínek na pólo,“ vzpomínal později Peter Wilkinson, jeden ze zaměstnanců. Ten každopádně zajistil, aby přistavený pětitonový nákladní vůz neodjel bez lahví z výborně zásobeného vinného sklípku úřadu.²⁹

Jediná obranná zařízení, jichž byl Witold svědek, když se blížil do centra Varšavy, spočívala v několika převrácených tramvajích sloužících jako barikády. Lidé utíkali po ulicích, přičemž jedni na sobě měli řadu vrstev oblečení, jako kdyby doma vyprázdnili všechny své skříně, zatímco jiní, v křiklavých kalhotách a kolem krku pestré šátky, vypadali, že míří lyžovat do hor. Na chodnících leželi vojáci, kteří se právě vrátili z fronty, a z jejich strhaných unavených výrazů ve tvářích bez zájmu se dalo lehce pochopit, k čemu všemu už stačilo dojít. Už se navíc neozývaly ani sirény varující před náletem. Witold se zastavil, aby se zeptal muže v lovecké čapce kouřícího doutníku na cestu, ale ten mu s drzým úsměvem odpověděl německy – šlo o jednoho z příslušníků početné místní menšiny, vyzývané předáky třetí říše, aby na své polské sousedy začali útočit. Rozzuřený Witold jej uhodil do obličeje plochou své šavle a pak pokračoval v cestě.³⁰

Nakonec se mu na ulici Krakowskie Przedmieście nedaleko královského paláce podařilo najít vojenské velitelství města, kde se dozvěděl, že existuje plán na obranu Varšavy, s nímž by budováním barikád a celkovou přípravou na obléhání pomáhali i civilisté. Witold zde také dostal oves a seno pro svého nového koně, neměl však žádné jasné pokyny, k jaké se má přidat jednotce a co má vlastně dál dělat. Po jistém uvažování dospěl k závěru, že bude více platný, když i se zbytkem svých mužů ustoupí na východ a všichni se přidají k jakýmkoli polským jednotkám, které se tam přeskupují, aby mohly zahájit protiofenzívu. Z metropole se jim 9. září podařilo proklouznout, i když Němci už ji téměř celou obklíčili. Vyrazili do malého města Łuków, ležícího

devadesát kilometrů jihovýchodně od Varšavy, kde se nacházelo, jak jim bylo řečeno, vrchní velení polské armády. Když tam ovšem konečně došli, viděli už jen doutnající trosky domů coby následek bombardování. Vedle jednoho z kráterů po výbuchu ležela jakási venkovská žena, sukni přehozenou přes hlavu, takže byla vidět její bílá stehna, a vedle ní znetvořený kůň.³¹

Velitelství, jak zjistili, se z Łukówa přesunulo do sousedního města, odtud je však zase poslali dál, protože i tady bylo všechno rozbombardované a opuštěné, a tak se to opakovalo donekonečna. Strategie Němců totiž spočívala v leteckých útocích na města a jejich infrastrukturu, k nimž docházelo mnohem dřív, než tam dorazily pozemní síly, aby tak zabránili polským vojákům v přeskupování (cílem náletu se tudíž stalo i vlakové nádraží v Lidě). Silnice byly všude ucpané civilními obyvateli a také vojáky směřujícími na východ, na které dotíraly Hitlerovy střemhlavé bombardéry. „Už nejsme ani nějaká detašovaná jednotka, natož prapor, či dokonce pluk, už jsme jen jednotlivci společně bloudící zemí za nějakým zcela nejasným cílem,“ vzpomínal v této souvislosti jeden z tehdejších příslušníků polské armády.³²

Bylo třeba pohlédnout pravdě do očí – Polsko, jak si Witold uvědomoval, opět ztratilo svou nezávislost. Nyní jen stál podobně jako všichni jeho krajané před otázkou, zda se vzdát, nebo pokračovat v boji, i když marném. V jeho případě však vlastně první možnost absolutně nepřicházela v úvahu. 13. září se sice ve městě Włodawa, dvě stě čtyřicet kilometrů východně od Varšavy, nad jeho skupinou opět objevily německé bombardéry, alespoň tam však narazil na důstojníka, jehož znal ještě z bojů proti bolševikům po skončení první světové války. Major Jan Włodarkiewicz, člověk malé zavalité postavy s chůzí boxera, byl připravený dál klást nepříteli odpor, takže obdržel rozkaz zaujmout se svými muži postavení na hranici s Maďarskem. Protože podobně jako Witold přebíral pod své velení jednotlivé vojáky, kteří se ztratili svým jednotkám, podařilo se těmto dvěma důstojníkům dát dohromady celou rotu. Cestou k hranici přitom narazili na majora Gawrylkiewiczze, stále ještě v džípu s řidičem, i další štábní důstojníky, ty ve vlastních autech. Všichni vypadali kupodivu nevzrušeně a vysvětlovali, že mají v plánu pokračovat v boji za hranicemi své země. Podle Witolda se něco takového rovnalo dezerci, takže otevřeně protestoval, oni však jen pokrčili rameny a pokračovali v cestě.³³

Witold s majorem Włodarkiewiczem tudíž museli vymyslet nějaký svůj plán. Postupovat dál k hranici už nemělo smysl, jelikož nebylo pochyb, že i na tu se dříve nebo později Němci zaměří. Vyrázili tedy do lesů, odkud mohli

na protivníka útočit a hned se zase stáhnout a kde třeba narazí na dostatečný počet stejně smýšlejících osob, s nimiž by podnikli i nějakou větší operaci. V následujících dnech pak skutečně napadli několik nepřátelských kolon, a dokonce i jedno malé letiště, kde vyhodili do povětří letadlo, nicméně Witold si uvědomoval, že takovými akcemi se mnoho nedosáhne. Všude navíc vznikala německá kontrolní stanoviště, takže se skrývali v lesních porostech a bažinách, kde si také museli hledat zdroje potravin nebo se v této záležitosti obracet na obyvatele samot. Aby toho nebylo málo, neustále přšelo, takže byli skrz na skrz promočení a brodili se po kolena blátem.³⁴

Koncem září se pak dozvěděli, že z východu vstoupily na území jejich vlasti sovětské jednotky. Stalin sice tvrdil, že kvůli ochraně menšin žijících v Polsku, ale většinu jeho obyvatel byly diktátorovy úmysly jasné – prostě se rozhodl, že část kořisti připadne i jemu. V tu chvíli ovšem veškeré naděje Witolda, že dá dohromady dostatek mužů, aby se mohla podniknout nějaká větší operace, rychle pohasly. On sám už se ostatně mezitím musel začít vyrovnávat s jiným problémem. Měl obrovskou starost o svou ženu a děti, kterým téměř jistě hrozilo nebezpečí, vzalo-li se v úvahu, jak se celá jejich rodina před dvaceti lety účastnila odboje proti bolševikům.³⁵

28. září Varšava definitivně kapitulovala. Od chvíle, kdy z města odjel Witold, Varšava ještě dva týdny vzdorovala, což Hitlera nesmírně rozzuřilo. Nařídil svým generálům, aby nebe nad městem zatemnili padajícími bombami a obyvatele doslova utopili v krvi. Následné letecké i dělostřelecké útoky zabily 40 000 lidí a zničily nebo vážně poškodily dvacet procent veškeré zástavby, přičemž ušetřeny nezůstaly ani školy, nemocnice a kostely. Staré město leželo v troskách, z nové budovy opery, největší v Evropě, zůstalo jen několik sloupořadí a mezi všemi těmi rozvalinami přežívaly desetitisíce čerstvých bezdomovců.³⁶

Witold, stejně jako Jan Włodarkiewicz, oba špinaví, neoholení a choulící se zimou v jakémsi lese poblíž města Lubartów, se o devastaci Varšavy dozvěděli jen nepřímo. I tak si však Witold uvědomil, že boj za osvobození jeho země nezačne tam, kde je nyní, nýbrž v metropoli, centru moci. Svým mužům tudíž oba důstojníci nařídili, aby vykopali jámy a uložili do nich své zbraně, načež si všichni s místními vesničany vyměnili uniformy za civilní oblečení (Witold dostal starý kabát z ovčí kůže).³⁷

Jak se pak opět vraceli na západ, jednotliví vojáci postupně odpadali a mířili do svých domovů. Witold se rozhodl, že ještě než dojedou do cíle, staví se ve městě Ostrów Mazowiecka, ležícího devadesát šest kilometrů

severně od Varšavy; žila tam jeho tchyně Franciszka a on doufal, že u ní najde i svou rodinu. Když se přitom loučil se svým spolubojovníkem, stiskli si ruce a dohodli se, že se za několik týdnů sejdou znovu ve varšavském bytě majorovy matky. „Dokončíme rozdělanou práci,“ slíbil mu Jan.³⁸

Poté, co se Witold vydal na cestu, několik dní se trmácel přes pole a prodíral nejrůznějším podrostem, až nakonec došel k řece Bug. Ta už byla nedaleko města Ostrów Mazowiecka a nedlouho předtím se stala novou hranicí mezi Německem a Sovětským svazem. Břeh, kde se nacházel, patřil druhému z obou jmenovaných států, takže do setmění se před jeho vojáky skrýval a pak přesvědčil jednoho místního rybáře, aby jej během výměny stráží rudoarmějců převezl ve svém člunu na druhou stranu. Lodička sebou v silném proudu házela a kličkovala, nicméně k opačnému břehu nakonec šťastně doplula. Němci tady sice natáhli plot z ostnatého drátu, ale Witoldovi se jej podařilo překonat a pak už pospíchal do zmíněného města, vzdáleného jen několik kilometrů.³⁹

Když tam dorazil, zjistil, že Ostrów Mazowiecka je strašidelně tichý. Polovinu z jeho sedmnácti tisíc obyvatel totiž tvořili Židé a většina uprchla do části Polska okupované Sovětským svazem, přičemž jejich obchody a domy byly vyrabovány a do některých se už stihli nastěhovat místní lidé. Franciszka žila na statku na okraji města, a když už se k němu Witold blížil, všiml si, že na dvoře pivovaru hned naproti parkují auta Němců (usídlilo se tam gestapo, jejich tajná policie), takže do domu tchyně vstoupil zadními dveřmi. Našel ji v pořádku, ale o Marii nic nevěděla. Usnul na pohovce v obývacím pokoji, zatímco ona si musela nalít něco pořádného na povzbuzení.⁴⁰

Během následujících dnů se dozvěděl o brutálním novém rasovém pořádku, jaký nacisté ve městě zavedli. Nejdříve několik stovek jeho obyvatel shromáždili a zamkli v tělocvičně místní školy, kde je poté rozdělili na etnické Poláky, vyznávající katolickou víru, a na Židy, přičemž většinu těch prvních rychle zase propustili a ty druhé roztrídili do pracovních skupin. Poláky navíc Němci vybízeli, aby Židy uráželi a mlátili, a také chtěli, aby jim ukázali, kde se nacházejí jejich obchody coby vhodné objekty k vyrabování. Když přitom byly židovské rodiny vyháněny ze svých domovů, někteří z jejich sousedů katolíků se jim posmívali, nicméně většina požadavek nacistů ignorovala. Starosta dokonce jednu takovou rodinu schoval

v suterénu svého domu a i rodiče Witoldovy ženy se alespoň nějak snažili Židům pomoci – když utíkali, nechali je natrhat si jablka z jejich sadu.⁴¹

Witold se o čase stráveném v tomto městě později moc nerozepisoval, zdá se však, že projevy antisemitismu v řadách místních lidí, které evidentně hrály do karet Němcům, jej vyděsily. Každé ráno se každopádně po probuzení modlil, aby se ve dveřích konečně objevila Maria s oběma dětmi, a každý večer, když se ukládal ke spánku, se obával toho nejhoršího.⁴²

Nakonec zřejmě dospěl k závěru, že zůstaly v Krupě, možná se ukrývají u přátel. Musel se rozhodnout, zda na ně bude čekat nebo zda začne opět proti okupantům bojovat. Vzal-li v úvahu, kolik uprchlíků proudilo přes nově vzniklou hranici, uvědomoval si, že šance najít svou rodinu, pokud nezůstává na jednom místě, je minimální. Ale i bez přihlédnutí k této okolnosti dal nakonec přednost vlasti, takže ráno 1. listopadu, tedy na Všechny svaté, si půjčil kolo a vyrazil na dlouhou cestu do Varšavy, aby se tam sešel s Janem. Na hřbitovech v ten den plápolaly svíčky a žijící lidé se modlili za ty, kteří už nebyli mezi nimi. Witold však neměl čas něco takového vnímat, mířil do hlavního města své země, aby se znovu pustil do boje.⁴³

Rodinný dům Ostrowských

KAPITOLA 2

OKUPACE

VARŠAVA, 1. LISTOPADU 1939

Witold se na svém klapajícím bicyklu blížil k hlavnímu městu a přemýšlel, na jakou tam narazí situaci a jak bude probíhat jeho odbojová činnost. Jel po vedlejších silnicích, protože na hlavní postavili Němci celou řadu kontrolních stanovišť, a cestou se snažil získat alespoň stručné zprávy o nejnovějším vývoji událostí. Nic se zatím nedoslechl o nějakém útoku britské nebo francouzské armády, předpokládal však, že je to jen otázka času; zastával v této souvislosti názor, že nejlepším způsobem, jak nacisty z Polska zase vyhnat, bude připravit v zemi povstání, které by proběhlo zároveň s ofenzívou Spojenců. Věděl přitom, že ve Varšavě budou další lidé smýšlející podobně jako on a že je třeba, aby je spojil do sítě.¹

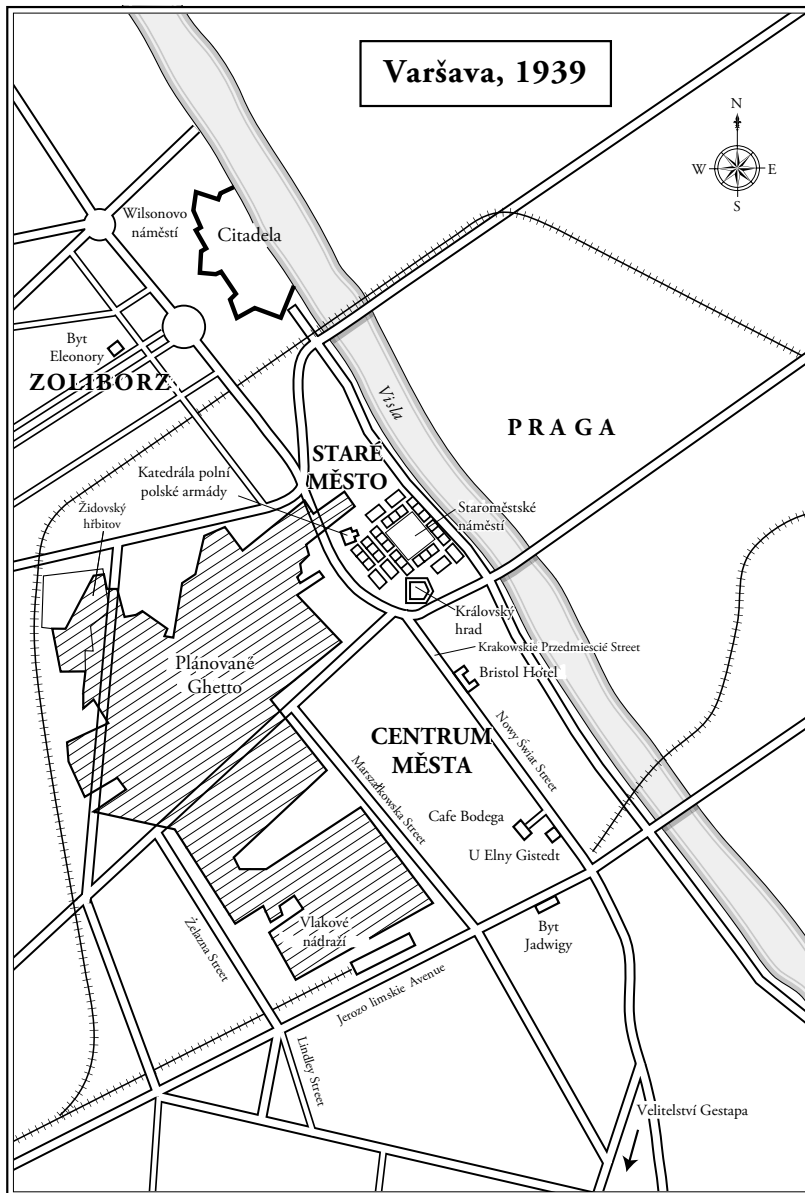
Když dorazil do metropole, na jediném zbývajícím mostě přes Vislu splynul s davem, ale pohled na dílo zkázy na druhé straně řeky jej nepochybně musel rozrušit. Nejvíc německým bombardováním utrpělo centrum, kde rozvaliny blokovaly průchod ulicemi, takže lidé byli nuceni si mezi nimi vytvořit cestičky, všude přitom pod nohama skřípalo sklo z rozbítených oken. Na křižovatce

třídy Jerozolimskie a ulice Marszałkowska se pak zastavovali, aby zapálili svíčky před obrovskou hromadou cihel a ztvrdlé malty, jelikož právě zde zahynulo dosud nejvíce lidí. Varšavu už v té době stihl navštívit Josef Goebbels, ministr propagandy třetí říše, který během své inspekce mimo jiné prohlásil: „Tohle je peklo na zemi, město v troskách – naše bomby a dělostřelecké granáty vykonaly dobrou práci.“ I nezasazené části metropole se přitom změnily. „Jen na první pohled zde vše vypadalo jako dřív, ale něco už bylo jinak, panovala zde taková podivná atmosféra jako při truchlení,“ vzpomínal po letech jeden ze svědků tehdejší situace.²

Witold zamířil na jih Varšavy, do bytu, kde se měl sejít s Janem. Šok a zděšení z devastace města alespoň trochu potlačovala potřeba zjistit, jaké mají vlastně nacisté plány, a rozhodnout se, v jaké podobě by měl probíhat jeho odboj. Hitlerova hrůzná představa rasového uspořádání v Polsku už vyšla najevo – hned v září nařídil, aby západní část země byla připojena k říši a více jak pět milionů tamních obyvatel katolického i židovského vyznání vyhnáno, aby se tu mohli usadit jeho soukmenovci. Ve zbývajícím teritoriu, kde ležely Varšava a Krakov, měla vzniknout německá kolonie, přičemž v čele tohoto tzv. Generálního gouvernementu okupovaných polských území stanul Hans Frank, bývalý Hitlerův právník, jenž zavedl v dotyčném prostoru brutální rasovou hierarchii a také jej bezohledně ekonomicky vysával.³

Panskou rasou zde byli Němci a ti Poláci, kteří mohli prokázat německé předky a navíc podepsali speciální dokument, v němčině označovaný jako Deutsche Volksliste. Takoví občané dostávali místa ve státní správě a majetek zabavený Židům, nemluvě o vylučném přístupu do parků, telefonních budek a taxíků. K zavedení segregace ale došlo i ve veřejné dopravě a v kinech nebo například v oblasti maloobchodu, kde se nad některými prodejny objevily nápisy „Polákům a Židům vstup zakázán“.⁴

Etnické Poláky sice Hitler považoval za árijce, a dokonce s jistou germánskou krví, podle něj však znečištěnou mísením s jinými rasami. Coby méněcenní Slované se tedy nakonec všichni měli stát pouze otrockými dělníky a už na podzim jich skutečně byly desítky tisíc nasazeny na nucenou práci do třetí říše. Jakýkoli odpor vůči německé nadvládě v zemi přitom už předem potlačila vraždící komanda zvaná Einsatzgruppen, která pozatýkala a zastřelila zhruba 50 000 příslušníků polské inteligence, právníků, učitelů, lékařů, novinářů nebo prostě každého, kdo vypadal jako vzdělaný člověk, a jejich těla pak hodila do masových hrobů. Nacisté také podrobili cenzuře noviny, zakázali rozhlasové stanice a uzavřeli všechny střední i vysoké školy, protože prohlašovali, že Poláci potřebují „pouze takové vzdělání, z něhož jim bude jasný jejich etnický osud“.⁵

John Gilkes

Na úplně nejnižší příčce společenského žebříčku se pak nacházeli Židé, které Hitler ani nepovažoval za rasu, nýbrž za parazity a podlidi, usilující o zničení německého národa. Těm žijícím v Evropě vyhrožoval likvidací, pokud „mezinárodní židovští finančníci“ vyvolají další světovou válku, nicméně na podzim roku 1939 nacistické špičky stále ještě jen připravovaly plány na jejich vyhlazení. Obsazením Polska se ovšem pod jejich nadvládou dostaly dva miliony těchto lidí; desetkrát víc, než kolik jich žilo v Německu. Reinhard Heydrich, zástupce říšského vůdce jednotek SS, přitom již tehdy sděloval útvarům těchto ozbrojených složek, že problém s Židy bude muset být řešen čím dál intenzivněji, a vydal příkaz, aby Židé byli soustředěni ve městech a připraveni k deportaci do rezervace podél nové hranice se Sovětským svazem. Židé také museli na rukávě nebo na prsou začít nosit Davidovu hvězdu a požadovaným způsobem označovat své obchody nebo firmy, nemluvě o jejich neustálém pronásledování. „Jaké potěšení, konečně ... mít možnost napadat židovskou rasu i fyzicky,“ uvedl v listopadu toho roku v projevu Frank. „Čím víc jich zemře, tím lépe.“⁶

Polské ženy odváděny k popravě, 1939

Laskavě poskytl Narodowe Archiwum Cyfrowe

Witold samozřejmě nemohl přehlédnout jeho oficiální nařízení, vylepené ve městě na sloupech pouličního osvětlení, a bylo mu jasné, že Němci hodlají Polsko zničit přetrháním společenského předitva a stavěním jednotlivých etnických skupin proti sobě. Zároveň však byl svědkem i troufalejších projevů odporu vůči okupantům, například nápisu polsky doslova „Vlezte nám do prdele“ nebo obrovského portrétu Hitlera v centru Varšavy, na kterém má nakroucené kníry a dlouhé uši.

9. listopadu Witold kontaktoval svého budoucího spolupracovníka v odboji Jana Włodarkiewicze a dohodl se s ním, že připraví setkání dalších potenciálních účastníků u své švagrové ve čtvrti Żoliborz. Večer se dalo do deště a musel spěchat, aby to stihl do devatenácté hodiny, než začne zákaz vycházení.⁷ Tricetiletá Eleonora Ostrowska, šarmantní, ale zároveň i tvrdá žena se světle modrými očima, úzkými rty a tmavě blond vlasy svázanými do drdolu, jejíž muž Edward byl bratrem Witoldovy ženy Marii, žila v bytě o dvou místnostech. Dotyčné části města se bombardování relativně nedotklo, nicméně ve většině oken chybělo sklo a taky nešla elektřina, takže aby se Witold dostal do domu, musel čekat, dokud nepřišel někdo z nájemníků. Když pak zaklepal na dveře ve třetím patře a Eleonora – s níž se do té doby setkal jen jednou a ještě k tomu krátce – mu otevřela, tiskl se jí k nohám dvouletý synek Marek. Manžel Edward, důstojník polské jízdy, po vypuknutí války zmizel, takže s dítětem zůstala sama. Naštěstí si však udržela místo na ministerstvu zemědělství, jednom z mála vládních úřadů, který nacisté nezrušili.⁸

Mezi prvními po Witoldovi dorazil do bytu Jan. Při stoupání po schodech se vlekl a sípal, protože když se po jejich rozloučení v lese i on snažil dostat do Varšavy, byl postřelen do prsou (kulka naštěstí nezasáhla žádné životně důležité orgány) a nějaký čas se musel dávat dohromady v bytě své matky. Poté se dostavilo dalších šest osob, většinou důstojníků a studentských aktivistů, které sám vybral. Eleonora zakryla vymlácená okna hnědým papírem, ale chladu tím stejně nezabránila, takže všichni zůstali v kabátech a sesedli se kolem stolu v obývacím pokoji, na němž hořela svíčka.⁹

Jan se pustil do vyhodnocení jejich stávající situace a došel přitom k dosti tvrdým závěrům. Polsko střet s Německem prohrálo, protože jeho nejvyšším představitelům se nepodařilo vytvořit skutečný katolický národ, a pokud snad ano, nedokázali v boji proti nacistům využít jeho silné víry. Je třeba, prohlásil dále, aby přítomní v porážce vlasti viděli příležitost, jak ji znovu vybudovat na křesťanských základech a také probudit náboženské zanícení